



Ганна ЩЕРБАКОВА,

*головний науковий співробітник відділу проблем ювенальної юстиції
Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України,
молодший радник юстиції, кандидат юридичних наук, доцент*

СЛІДОВА КАРТИНА ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ ЧИ НАЦІОНАЛЬНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Ключові слова: злочини проти особи; слідова картина; расова, національна, релігійна нетерпимість.

При вчиненні злочинів на ґрунті расової чи національної нетерпимості, як і будь-якого іншого кримінально караного діяння, в навколишню обстановку вносяться певні зміни, тобто залишаються сліди. Залежно від характеру змін сліди містять певну інформацію про злочинну подію. Багато науковців розглядають та вивчають сукупність слідів певного виду злочинів і називають їх слідовою картиною.

Расова, національна чи релігійна ворожнеча як об'єкт криміналістичного дослідження – це складне соціальне явище, що є мотиваційною складовою злочинів зазначеної категорії. Воно не тільки впливає на поведінку, ставлення й почуття людей (потерпілих, злочинців, свідків, сторонніх спостерігачів і загалом суспільства), а також є ключовою складовою доказової інформації, виявленої, зібраної, зафіксованої під час криміналістичної діяльності. Важливим елементом останньої є виявлення, фіксація і перевірка слідової картини злочину.

З огляду на викладене вище дослідження окресленої проблематики важливе передусім з практичної точки зору. Адже знаючи, які сліди є типовими для цих злочинів, можна виявити та відповідним чином зафіксувати за допомогою проведення належних слідчих (розшукових) дій сліди, що мають важливе доказове значення.

Чітке розуміння типової слідової картини злочинів, вчинених проти особи на ґрунті расової чи національної нетерпимості, дасть змогу правильно кваліфікувати кримінально каране діяння, визначити основні напрями розслідування, виділити найбільш значимі особливості тактики підготовки та проведення певних слідчих (розшукових) дій тощо.

Окремі аспекти розслідування злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, досліджувалися такими автора-

ми, як: Ю.М. Антонян, У.Н. Ахмедов, К.М. Бабіченко, І.М. Білоус, М.Д. Давітадзе, А.М. Зюков, В.С. Капіца, О.М. Коршунова, М.О. Ларкін, А.Ф. Мінекаєва, Р.А. Халілев, О.В. Холопов, О.В. Шлегель, Л.Г. Шнайдер та інші. Водночас зазначена проблематика є багатоаспектною, її дослідження доцільно продовжувати з урахуванням доробку вчених та потреб практики. Так, приміром, потребує подальшої розробки питання сутності та значення криміналістичної інформації про слідову картину цієї категорії кримінальних правопорушень.

Під час написання статті вивчалися здобутки науковців, які висвітлювали у своїх працях криміналістичне вчення про сліди. Так, зокрема, було враховано праці відомих учених Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, В.К. Весельського, Л.Г. Грабовського, А.В. Іщенко, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмичова, М.В. Салтєвського, В.Ю. Шепітька.

Мета цієї статті полягає у тому, щоб виділити на підставі вивчення матеріалів слідчо-прокурорської та судової практики, а також наукових джерел типові сліди, що найчастіше виявляються при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на ґрунті расової чи національної нетерпимості.

Злочини, які вчиняються проти особи на ґрунті расової чи національної нетерпимості, умовно можна поділити на дві групи: *насильницькі* (вбивство, нанесення тілесних ушкоджень різної тяжкості, катування тощо) та *ненасильницькі* (пов'язані з порушенням прав та свобод людини і громадянина та громадського порядку тощо). Від характеру протиправних дій злочинця (насильницькі чи ненасильницькі) безпосередньо залежить специфіка їх слідової картини.

У процесі здійснення кримінального переслідування за кримінальними правопорушеннями, вчиненими на ґрунті національної чи расової

ненависті, слідчому необхідно активно працювати зі слідами: як із матеріальними, так і з ідеальними (слідами пам'яті людини) [1, 141].

Слідами кримінального правопорушення, що свідчать про мотив нетерпимості, є: наявність написів, малюнків (у тому числі графіті), які приносять національні, релігійні або інші почуття чи свідчать про те, що певний акт учинили представники певного угруповання [2, 23]. Про наявність мотиву національної або расової ворожнечі чи ненависті можуть свідчити також певні висловлювання націоналістичної спрямованості [3, 36].

Очевидним є те, що висловлювання, сприйняті присутніми, зберігаються в їхній пам'яті. Тому при розслідуванні правопорушень даної категорії важливо знати і враховувати особливості процесу відображення у свідомості людини тієї інформації, що була нею сприйнята за обставин кримінальної події.

У разі вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової чи національної нетерпимості чи ксенофобії шляхом виготовлення тексту націоналістичного змісту особливості процесу слідоутворення будуть пов'язані з відображенням цього тексту на конкретній поверхні. При цьому, якщо це рукописний текст, у ньому буде відображено особливості: почерку особи, яка його написала; використаного письмового приладу (ручки, фломастера тощо), барвника (пасти, чорнила, фарби та ін.) У випадку виготовлення друкованого тексту в ньому відтворюються особливості процесу друку й того обладнання, тієї техніки, які було використано [4, 38].

Крім того, конкретні сліди будуть залишені в тих місцях, де виготовлялось і тиражувалось відповідне друковане видання.

Особливості процесу слідоутворення під час доставки друкованої продукції визначатимуться тим, у який саме спосіб здійснювалася доставка: з використанням транспорту (автомобільного, залізничного тощо) або без нього. У кожному випадку такі дії залишать цілком певні сліди. Це може бути інформація в товаросупроводжувальних документах, інформація, отримана від свідків (водіїв, вантажників та ін.) тощо [4, 40].

Якщо злочинні дії, вчинені на ґрунті ксенофобії, мали насильницький характер, то в слідовій картині буде відображено характер тілесного ушкодження (вплив, напрям та кут удару, сили докладеної енергії, знаряддя, що були використані при цьому). Можливе залишення слідів на одязі людини. Якщо велика сила удару була сконцен-

трована на малу площу ділянки тіла, то виникають переломи, може статися відрив внутрішнього органа. Пошкоджуючий вплив тупого знаряддя травми, що має широку площу, як правило, призводить до утворення тріщин, широких поверхневих ушкоджень. При нанесенні ударів руками характерними слідами на тілі будуть: садна, синці округлої або овальної форми. В особи, яка їх завдала, імовірніше, на тильній стороні пальців в області основної або середньої фаланги, у складках шкіри в області п'ясткових кісток також можуть бути садна, синці або рани. У міжпальцевих складках, у нігтьовому ложі або під нігтями можуть бути частинки крові, що засохла [5, 27].

Сліди крові в системі слідів насильницької групи злочинів даної категорії мають особливе значення. Це мазки, бризки на ґрунті або підлозі, одязі, предметах обстановки. Важливо вміти їх знайти і правильно вилучити. Сліди крові можуть належати як жертві злочину, так і злочинцю (особливо в тих випадках, коли потерпіла особа чинила опір).

Про застосування вогнепальної або холодної зброї може свідчити наявність на тілі потерпілого та одязі слідів у вигляді кривавих ран; про удари в ту або іншу частину тіла – садна, гематоми, синці, подрипини. Про випадки задушення руками або за допомогою «петлі-удавки» зазвичай свідчать залишені на шії сліди нігтів або странгуляційна борозна.

Якщо на місці події знаходиться труп потерпілого, то відповідно до ст. 238 Кримінального процесуального кодексу України в його огляді має брати участь судово-медичний експерт, а за його відсутності – лікар. На практиці судово-медичного експерта залучають до огляду також за відсутності трупа, якщо на місці події є сліди крові, волосся тощо.

В інших випадках для участі в огляді, як правило, залучаються експерти-криміналісти експертних установ Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, інших відомств.

Для того, аби отримати від проведеного огляду найбільшу користь, необхідно, щоб слідчий та експерт-криміналіст або судово-медичний експерт працювали спільно, виконуючи при цьому кожен свою функцію. Це сприятиме отриманню з матеріальної обстановки місця події більшого обсягу інформації, яка згодом дасть змогу здійснити повне всебічне розслідування злочину та якнайшвидше його розкрити. В тих випадках, коли потрібне уточнення будь якої інформації стосовно деяких слідів, залишених на місці події, а також для з'ясування

інших обставин слідчий повинен урахувати думку експерта. Це необхідно тому, що в процесі огляду важливо не тільки встановити сліди злочину, а й більш детально їх описати, з тим, щоб закріпити доказову інформацію, яка міститься в них.

Усі перелічені вище матеріальні сліди злочину підлягають детальній фіксації в протоколі проведення слідчої дії. Під час складання протоколу огляду місця події в схемах та фототаблицях у ньому слід зазначити місця розташування слідів, відстань між ними та іншими предметами і об'єктами. Одним із суттєвих тактичних моментів фіксації слідів кримінального правопорушення є правильне визначення меж огляду місця події, установлення об'єктів, що підлягають дослідженню, аналіз виявлених слідів злочинної події, з'ясування їх причинного зв'язку [6, 88]. Якщо сліди залишені на предметах, то необхідно їх вилучати разом із останніми для подальшого експертного дослідження, оскільки вони є носіями необхідної доказової інформації. Адже важливо закріпити всі сліди і речові докази, щоб використати їх у процесі розслідування й розкриття злочину.

Знання про типову слідову картину певного виду (групи) злочинів дасть можливість якісно провести огляд місця події, висунути версії, правильно спланувати розслідування (визначити черговість проведення слідчих (розшукових дій), необхідність призначення експертиз тощо).

Слід зазначити, що відомості про типові сліди злочину повинні бути на озброєнні не тільки слідчого, а й прокурора, який, здійснюючи нагляд, уповноважений давати вказівки в розслідуванні [7, 37].

У структурі криміналістичної характеристики злочину слідова картина його вчинення посідає практично чільне місце, часто вона є головним чинником, що сприяє його розкриттю. Вивчення сукупності слідів на місці події дає змогу визначити спосіб, знаряддя та механізм учинення злочину, а також установити ряд обставин, що мають доказове значення [8, 136].

За умови вмілого виявлення та фіксації слідів, які залишилися на місці злочину, слідова картина дає змогу установити криміналістичні ознаки та властивості, притаманні особі злочинця: як він пересувався на місці події; діяла одна особа чи декілька осіб; які сліди, імовірно, залишилися на одязі й тілі злочинця; приблизний час вчинення злочину тощо. Внаслідок цього стає можливо згрупувати сліди, залишені злочинцем, та використати їх для складання комплексної

криміналістичної інформаційної моделі невідомого злочинця [9, 7].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що матеріальні сліди кримінальних правопорушень, вчинених на ґрунті расової чи національної нетерпимості, мають свою специфіку. Залежить вона від того, насильницький чи ненасильницький характер мали кримінально карані дії. Серед матеріальних слідів типовими для цієї категорії злочинів є:

- сліди відображення тексту (написів, малюнків, що принижують національні, релігійні або інші почуття) на конкретній поверхні. У рукописному тексті при цьому буде відображено особливості почерку особи, яка його написала; використаного письмового приладу, барвника; у друківаному тексті відтворюються особливості процесу друку і обладнання та техніки, використаних при цьому;
- сліди, залишені в тих місцях, де виготовлялось і тиражувалось відповідне друківане видання;
- сліди доставки друківаної продукції;
- сліди нанесення тілесних ушкоджень (що відобразилися на місці події, тілі чи одязі потерпілого; знарядді, яким наносилися удари, тощо).

Як правило, зазначені сліди фіксуються за допомогою проведення огляду місця події, інших слідчих дій (обшуку, освідчування, допиту тощо) та складання протоколу проведення відповідної слідчої дії, а також призначення експертиз.

Ідеальні сліди вчинення такої категорії протиправних дій фіксуються як у процесуальних документах (протоколах допиту свідків, де зазначається інформація про: ознаки зовнішності злочинця, усні висловлювання націоналістичної спрямованості), так і в неprocesуальних (шляхом складання фоторобота).

Таким чином, слідова інформація як «протокол минулого» є першоосновою для оцінки слідчої ситуації й побудови слідчих версій, дає можливість детально з'ясувати подробиці поведінки злочинця під час вчинення кримінального правопорушення. Врешті-решт вона служить програмою подальшого розслідування, вказуючи на методи та джерела одержання додаткових фактичних даних, шляхи виявлення осіб, які підлягають перевірці щодо причетності до вчинення кримінального правопорушення. Отже, використання відомостей про особливості слідової картини слідчим під час досудового розслідування, а також прокурором при здійсненні процесуального керівництва розслідуванням має важливе практичне значення.

Список використаних джерел:

1. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. / Салтєвський М.В. – К.: Кондор, 2005. – 588 с.
2. Методичні рекомендації з протидії проявам нетерпимості (ксенофобії) для прокурорів та слідчих прокуратури, представників силових структур, неурядових організацій / Ю.А. Тищенко, О.К. Смірнов, І.М. Осика, О.О. Морозлі; за заг. ред. Ю. Тищенко. – Укр. незалеж. центр політ. дослідж., Інформ.-дослідн. центр «Інтеграція та розвиток». – К.; Сімферополь: Агентство «Україна», 2011. – 48 с.
3. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості: навч.-практ. посіб. / Н.В. Дрьоміна-Волок, В.М. Каюс, Є.М. Корж та інші. – К.: American Bar Association, 2012. – 167 с.
4. Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной или расовой вражды или ненависти / А.Я. Винников, Н.М. Гиренко, О.Н. Коршунова и др.; под общ. ред. О.Н. Коршуновой. – СПб.: Юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 2002. – 92 с.
5. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: наук.-практ. посіб. / Сафонов С.О. – Х.: С.А.М., 2003. – 175 с.
6. Щербакова Г.В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян: дис ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Г.В. Щербакова. – К., 2006. – 200 с.
7. Кримінальне переслідування за вчинення умисних убивств: прокурорський нагляд та підтримання державного обвинувачення: навч. посіб. / І.І. Присяжнюк, І.Є. Мезенцева, Г.О. Ганова, Г.В. Щербакова. – К.: Національна академія прокуратури України, 2010. – 134 с.
8. Логінова В.В. Інформаційність слідової картини заподіяння тілесних ушкоджень / В.В. Логінова // Науковий вісник КНУВС. – 2010. – №3. – С. 136–144.
9. Хазиев Ш.Н. Криминалистическое моделирование неизвестного преступника по его следам: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: 12.00.09. / Ш.Н. Хазиев. – М., 1984. – 22 с.

Ганна ЩЕРБАКОВА

СЛІДОВА КАРТИНА ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ ЧИ НАЦІОНАЛЬНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Резюме

Виділені типові сліди, що найчастіше виявляються при розслідуванні злочинів, вчинених на ґрунті расової чи національної нетерпимості. Розкривається специфіка слідової картини даної категорії злочинів залежно від того, мали вони насильницький або ненасильницький характер.

Ганна ЩЕРБАКОВА

СЛЕДОВАЯ КАРТИНА ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ НА ПОЧВЕ РАСОВОЙ ИЛИ НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕТЕРПИМОСТИ

Резюме

Выделены типичные следы, которые чаще всего обнаруживаются во время расследования преступлений, совершенных на почве расовой или национальной нетерпимости. Раскрывается специфика следовой картины данной категории преступлений в зависимости от того, имели они насильственный или ненасильственный характер.

Ganna SCHERBAKOVA

THE TRACE EVIDENCE OF CRIMES COMMITTED BECAUSE OF RACIAL OR NATIONAL INTOLERANCE

Summary

The features of the trace evidence of crimes against person committed because of racial or national intolerance are considered in the article. The specific of the trace evidence of crimes, regardless of whether they were violent or non-violent are revealed.